

NATURLIG FÄRGNING

Blått, rött och gult, färgat med vejde, indigo, krapp och reseda, återfinns i vårt textila arv. Jeanette Schäring tar oss med på en sinnrik resa bland de naturliga färgämnen.

JEANETTE SCHÄRING

Masterexamen, Textilkonst, vid HDK 2006. Jeanette har både Sverige och övriga världen som sitt arbetsfält. Hon arbetar med att vidga begreppet växtfärgning med ett brett hållbart perspektiv samt hur växtfärgning – naturlig färgning – kan få ett ökat värde och ta en plats i samtidskonsten.

Aktuellt: under 2014 startade Jeanette en högskolekurs på 7,5 poäng vid Steneby, Göteborgs universitet.

Medverkar på Next Level Craft, Västerbottens museum, föreläser på VÄV 2014.

JEANNETTESCHARING.NET

NATURLIG FÄRGNING (växtfärgning) är en del av en global rörelse bland konstnärer och designers för att arbeta med naturliga, levande och miljövänliga färger, hantverksmässigt och i textilindustrin.

Att färga är långsamma processer, ett tidskrävande, komplext och underskattat hantverk. Naturlig färg kan erbjuda ett miljövänligt alternativ till syntetiska färgämnen framförallt när det kommer från matrester och växter som är förnyelsebara, giftfria och biologiskt nedbrytbara. Men bristen på vatten är en stor utmaning nu och i framtiden. Hur tar vi fram hållbara färgningsprocesser?

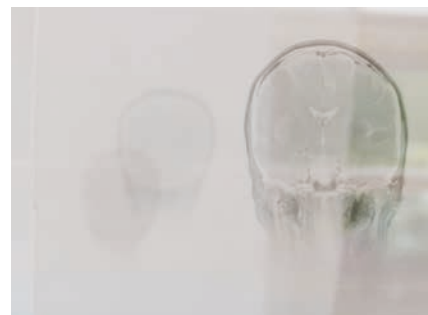
JAG ANVÄNDER FÄRGEN från naturen som en social, kulturell och förnimerbar kommunikation mellan natur, djur och människa, samt som en indikator för vårt ömtåliga ekosystem. Jag arbetar inte med färdiga recept. Färger och mönster är föränderliga, en resonans av naturens komplexitet, en känslighet för naturens rytmer, vågor och rörelser. Det är platsrelaterade färgprocesser. Med ödmjukhet och kärlek för de organiska materialens förgänglighet och processer bäddar jag in kampen mot tiden och människans inneboende motstånd för att bekämpa föränderlighet.

Botaniska färger varierar beroende på odlingsförhållanden och andra dynamiska processer. Dessutom är vattnets egenskaper en av de viktigaste faktorerna i färgning.

När naturligt färgade fibrer utsätts för solens ljus skapas nya mångfasetterade färgtoner. Hur ser vi på färg som något levande? Infärgade kläder som under tid beroende på vår omgivning, miljö och kroppar, förändrar färg?

NATURLIG FÄRGNING är som att laga mat. Mat och färg hör ihop, likaså matkultur och färgkultur. Växtfärgning länkar samman alla kulturer. En viktig inspiration för mig har varit Hannele Kögäs i Åbo, Finland. Hon gav mig tilltro till min egen perception av naturens färgers egenskaper och möjligheter.

2012 STARTADE JAG ett konstnärligt visionärt projekt mellan textilkonst, vetenskap och lärandeprocesser i samarbete med professor Jonas Bergquist (analytisk kemi och neurokemi) vid Uppsala universitet. Projektet hade en utgångspunkt kring vatten och naturliga färgpigment – vår miljö och vårt känsliga ekosystem, men kom också att omfatta humana hjärnans kemi och tolkningar av företeelser i naturen.

Vejde

VEJDE ÄR EN BIENN, (tvåårig) ört och växer under första året i små rosettklasar. Det är de gröna bladen som innehåller det blåa färgämnet. Under det andra året växer den upp och växten ger en bukett av ljusgula blommor som sedan ger en mängd mörkvioletta frön.

Första årets blad innehåller mest pigment, men det går att få pigment utav bladen även det andra året, men i mindre mängd och kvaliteten skiftar. Det går även fint att stoppa några frön i en kruka redan på hösten, vejde är mycket frosttålig, och skörda första gången redan under försommaren. Det går sedan att skörda flera gånger under säsongen. Ibland kan vejde växa upp och blomma redan första sommaren, detta beroende på i vilken klimatzon du bor.

VEJDEBLADEN innehåller *indikan*, samma ämne som finns i växten *Indigofera tinctoria*, men i en mycket svagare koncentration. Det är just det som ger vejde sin speciella och unika färgkaraktär. Vejde erbjuder också ett mycket bra alternativ till dagens giftiga och resurskrävande syntetiska färgpigment. För att färga med vejde och indigo behövs inget betmedel.

PROCESSEN MED FRAMSTÄLLNING av färgpigment och infärgning av vejde är mer komplicerad än med många andra naturliga färgämnen. Det går att få ett rikt färgspektra av fina blå färgtoner, från himlens ljusblå till mörka mättade. Väder, vind, vatten och växtplats – jordmån – är betydelsefullt, precis som jäsningsprocessen, månen och vilken fiber som används att färga på. Dessa är tillsammans faktorer som gör att det är nästan omöjligt att säga exakt vilken blå ton det blir. Jag fascinerar av dessa dynamiska processer som ger varierande färgresultat.

Färgerna kan liknas vid ärgångsvin. Att färga med vejde är för mig en subtil och känslig konstform.

FÖR ATT ANVÄNDA VEJDE till infärgning behövs komplexa kemiska reaktioner, främst reduktion (syret avlägsnas) och oxidation (syret tillförs igen). Kemiskt måste färgämnet, indikan, reduceras till en vattenlöslig form. Detta kan göras genom biologiska jäsningsprocesser, vilket visas på nästa uppslag.

ATT FÄRGA MED TIDSKRÄVANDE BIOLOGISKA jäsningsprocesser med vejde är ett underskattat hantverk. I Borås, under 1700-talet hade färgare som arbetade med dessa processer en mycket hög status, speciellt de som färgade in vadmal med vejde, de kallades *skönfärgare*.

BIOLOGISK KYP. Det finns många olika jäsningsprocesser som historiskt har använts för att ta fram den blåa färgen ur vejde. Här i Sverige hör man ofta talas om jäst urin och att vejdekypen grävdes ner i gödselstacken där en perfekt temperatur kunde hållas. Det är mycket gynnsamt att använda jäst urin, och det finns många teorier kring vilken urin som är bäst att använda. Urin ger en jämn jäsningsprocess och reduktion av syret. Det är tyvärr processer som luktar ganska mycket. Jag har fokuserat på processer som fungerar fint att använda i lägenhet, mitt inne i staden.

Jeanette Schäring har på sin stora terrass på 7:e våningen i östra Göteborg skapat ett litet ekosystem där hon odlar örter, mat och färgväxter. Här finns också ett växthus, växt- och matkompostering av olika slag. **tv / Digitaltryck** av konstnären Jeanette Schärings egen hjärna på siden infärgat med vejde. Foto Jeanette Schäring.

Färga med vejde

UTVINN DET BLÅ FÄRGPIGMENTET. Plocka eller klipp första årets blad. Om det behövs, skölj i lite varmt vatten. Riv bladen. Förbered dig på att överraskas och förundras! Om du vill upptäcka vejdens sinnliga möjligheter, fortsätt att riva, mosa och klämma ut den gröna saften och forma små vejdebollar. Spara bollarna för att använda till senare tillfälle eller bara för att ha dem som vackra föremål.

Värm upp vatten, gärna mjukt vatten, i en vattenkokare och håll detta i en rostfri skål. Tryck ned den rivna bladmassan under vattnet med en träsced. Det går också fint att lägga de rivna bladen i en glasburk och hälla över nästan kokande vatten, lägg på lock. Jag använder ganska lite vatten i förhållande till växtdelar, här går jag på känsla. Låt stå och dra i 50 minuter upp till lite mer än en timma. Krama och pressa ur all vätskan för att få med allt pigment. Vattnet är nu brunaktigt.

Ta bort växtdelarna och spara dem. Dessa går att använda för att färga med eller läggas i komposten.

Tillsätt lite alkaliskt/basiskt, som bikarbonat, tvättsoda, släckt kalk eller fin björkaska. (Vid användning av björkaska späd ordentligt med vatten.) Vätskan ändrar nu färg!

VEJDE (ISATIS TINCTORIA)

har använts under tusentals år för färgning av ull och andra naturfibrer. Den är nära besläktad med broccoli, vitkål och blomkål.

Det finns fynd som visar att vejde har odlats i Europa sedan neolitisk tid – yngre stenålder, ca 8 000-3 000 f. Kr.

Våra gamla sagor berättar att Oden var klädd i blått.

Idag växer vejde vilt på Åland, Gotland, Öland och längs med östkusten.

"Om du vill upptäcka vejdens sinnliga möjligheter, fortsätt att riva, mosa och klämma ut den gröna saften och forma små vejdebollar."

SLÅ NU VÄTSKAN FRAM OCH TILLBAKA mellan två kärl för att få in så mycket syre som möjligt i vätskan. Det ska bli skum och bubblor. Vid större bad använder jag mig av en gammal elvisp. Observera nu noga! Först blir skummet gult och sakta börjar det skifta i turkost/grönt. När den gröna färgen börjar bli synlig kommer snart det blåa pigmentet forma sig på ytan av de gröna bubblorna. Allt eftersom vätskan syresätts formas indikan. Skummet blir snart gult igen och det blåa pigmentet ligger på ytan i små klasar.

Ibland är inte pigmentet synligt, men trots detta kan det finnas gott om det i själva vätskan.

Det går fint att spara vätskan i tättslutande burkar för att användas senare eller för att filtrera ut själva vejdepigmentet. Det senare är en annan process som inte beskrivs i den här artikeln.

GÖR EN JÄSNINGSKYP. Häll över vätskan till ett passande kärl med tättslutande lock. Det går bra att använda keramik, plasthink eller en glasburk.

Fyll upp så mycket som möjligt så att minimalt med syre finns i behållaren. För att starta ett färgbad behövs något alkaliskt/basiskt, till exempel björkaska, tvättsoda eller lite släckt kalk. Detta för att höja pH-värdet.

För att få igång fermenteringen behövs något sött som också

innehåller antioxidanter. Här är det fritt fram för experimentering. Jag rekommenderar lite honung, en dadel, lite krapp eller något annat liknande som finns i matkomposten, jag tillsätter också lite vetekli.

Ställ färgkypen varmt; några grader över kroppstemperatur.

På sommaren kan kypen stå i växthuset. På vintern brukar jag vira in färgkypen i en tjock yllefilt och ställa den nära ett element eller annan värmekälla.

När kypen är uppstartad är det bara att tillbe "Vejdegudinnan".

DET KAN TA UPP TILL EN VECKA innan kypen är färdigreducerad, ibland ännu längre. Rör i kypen försiktigt, minst en gång om dagen, ingen luft får komma ner i färgbadet.

Det gäller att med alla sinnen observera och iaktta jäsningsprocessen med dess subtila färgskiftningar och dofter.

Vid jäsningen blir lukten starkare, fuktig och söt, doften kan liknas vid en naturlig och aktiv förruttnelseprocess i skogen – en mosse. Förr smakade man på färgkypen, inget som jag rekommenderar.

Om lukten utvecklas och det blir mer av en skarp doft som börjar sprida sig, kan färgbadet vara överjäst, tillsätt då lite extra basiskt.

Kommer inte själva jäsningen igång, vätskan känns hal och det luktar svagt basiskt, tillsätt lite mer sött för att få igång de rätta mikroorganismerna. Efter ett tag kan det komma små bubblor, beroende på processen.

När kypen blir tät, lite gulaktig och olivgrön och en tunn spegelrödrostig skimrig yta börjar bildas, är det dags att börja färga.

Gör ett litet prov genom att lägga ner en liten bit tyg eller lite garn, låt ligga en stund.

När du lyfter upp garnet/textilen ska den ha en grönaktig gul färg och sakta oxidera till blått.

FÄRGNING. Lagg fibern/textilen som ska färgas i vatten som håller samma temperatur som kypen. Krama ur allt vatten innan det läggs ner i färgkypen. Jag arbetar ofta med otvättad ull för den innehåller näring för kypen som till exempel urea och mikroorganismer.

När fibern tas upp från färgbadet och kommer i kontakt med luftens syre slår färgen sakta över till blått i en olöslig form.

Hur länge material kan ligga i färgbadet beror på kypen och materialet. Det kan vara allt från en kort stund till en timme eller två. Torka det infärgade och låt sen ligga i sköljvatten ett tag.

För att få färgen ljushärdig och hållbar krävs upprepade infärgningar, där materialet får torka mellan infärgningarna, vilket kan ge en djup blå färg.

När kypen är trött, låt den vila. Jag har mina bad i många år, genom att förändra förutsättningarna är de som egna organismer och med tiden får de alla sina egna karaktärer.

Det är otroligt spännande, utmanande och lärorikt att arbeta med historiska hantverksmässiga metoder som kräver tid, och att samtidigt integrera dessa processer i mitt hem och liv i en stad – som en enda organism.

sid. 24 mitten / Vejdebladen rivs och läggs i varmt vatten.

nedan / Det blå pigmentet har börjat bli synligt på ytan genom kraftig vispning.

th / Vejdebollar skapas av de rivna bladen.

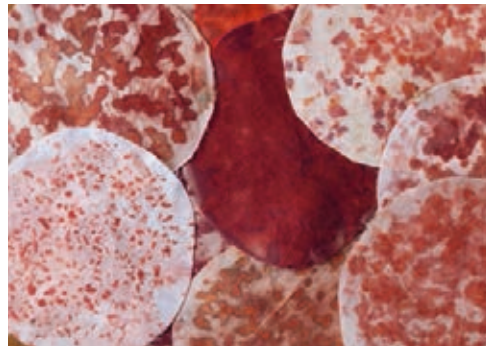
ovan tv / Vejdeinfärgade ekologiska stickade kläder i lin. Ett konstnärligt samarbete med Lene Madsen, *Slow fashion and Slow Colour* som visades under öppningen av Textile Fashion Center i Borås våren 2014.

mitten / Jeanette Schäring har färgat olika kvaliteter med vejde.

th / Vejde tryckt på sidentyg. Foto Jeanette Schäring.

Krapp

KRAPP, *Rubia tinctoria*, är en av mina favoriter som jag har experimenterat med i många år. Det går fint att odla krapp i en kruka på balkongen. Den ger inte mycket röd färg första året. Ha tålamod och skörda roten efter 3-4 år. Jag hackar roten fint och lägger den tillsammans med lite vatten i en glasburk med lock och låter det stå några dagar för att jäsa. Här finns oändliga möjligheter för experiment, som till exempel olika vatten. Lägg i fibrer/textil och låt stå i fönstret som dekoration. Förundras och beundra. Ta upp fibern. Låt resterna av färgbadet stå i månader – år – glöm bort. Jag har lämnat färgbad ute över vintern där det frusit. Upptinade bad på våren ger fantastiska nya röda nyanser.

DU KAN FÄRGA MED KRAPP I KALLFÄRGNING och få många fina röda nyanser. Vill du ha färger som går åt rostrött och tegelrött, värm upp badet, eller ställ det på varmt ställe i solen eller i växthus. Färgar du på spisen, i en gryta, får inte temperaturen vara varmare än runt 60 grader.

Experimentera med kalk, för att få starka och röda färger eller släng i en spik i färgbadet och få lila nyanser. Olika fibrer kan ge en mängd färgtonsvariationer i samma bad.

Släng inte rötterna, återanvänd!

ovan tv och mitten ovan / Krapp.

Färgning med krapp i förruttnelseprocesser på sidentyger.

KRAPP (RUBIA TINCTORIA)

Krapp är en perenn (flerårig) örtartad växt som vissnar ner på vintern och börjar växa igen på våren. Krapp är släkt med måra och tillhör familjen *Rubiaceae*, samma familj som kaffe. Krapp ger många fina röda färger; jordmån, ålder på rötterna, innehållet i det vatten som används och temperaturen är bara några faktorer som bestämmer resultatet.

Reseda

RESEDA, *Reseda luteola*, ger en av de mest hållbara gula färger som vi har i vår natur, mycket ljushärdig! Den är lättodlad. Frön behöver lite tid att gro. Färskt växtmaterial av blad, blommor och frön ger de klaraste och vackraste, nästan neongula färger. Den går även utmärkt att torka.

FÄRGNING MED FÄRSK RESEDA. Riv eller hacka och lägg i en gryta med vatten som sakta värms upp och får sjuda försiktigt en stund, låt svalna. Sila bort växtmaterialet innan färgning, men släng inte bort det, det kan användas igen.

Betning: Jag är mycket återhållsam med att använda alun, men jag använder lite när jag ska färga med reseda.

Den betade fibern/materialet kan ligga i färgbadet någon eller flera dagar, lyft upp emellanåt och undersök. Är det svårt att få klara gula färger, tillsätt lite krita för att förändra hårdheten på vattnet. Prova dig fram!

För infärgning av lin betar jag gärna med skalen som är över från till exempel granatäpplen, gäller även vid färgning med krapp. Överfärgningar med vejde på reseda ger oerhört vackra gröna färgnyanser, på krapp ger det spännande och udda färger som drar åt rödviolett och en brunskala.

ovan th och mitten nedan / Reseda.

Infärgning av reseda och överfärgning med vejde.

FÄRGRESEDA/LA VAU (RESEDA LUTEOLA)

Färgreseda eller La Vau, som är det äldre namnet, är bienn, (tvåårig). Den förekommer sällsynt i vilt tillstånd i Sverige, bland annat kring Ronneby, Blekinge.

Fröer till krapp, reseda, vejde och japansk indigo kan köpas genom Jeanette Schäring: JEANNETTESCHARING.NET

Indigo

NATURLIG INDIGO är ett naturligt pigment som utvinns ur indigoväxter, *Indigofera*, som innefattar runt 700 arter. *Indigofera tinctoria* är en av de vanligaste indigoväxterna. Den växer i tropiska klimat och den är svår att odla i någon större skala här i Sverige. För att kunna använda indigo och omvandla färgpigmentet behövs en jäsningsprocess av naturliga ingredienser. Traditionella historiska processer är en del av ett ekosystem, där vatten som har använts kan ingå i kretsloppet som gödsel och näring för mikroorganismer. Naturligt indigopigment kan beställas genom *Living blue* i Bangladesh www.livingbluebd.com.

SYNTETISK INDIGO görs i laboratorier genom en kemisk process. Några av de kemikalier som används vid framställning av syntetiskt indigopigment är bl.a. anilin, formaldehyd och cyanväte. Dessa är mycket skadliga ämnen för människor, djur och natur. Syntetisk indigo är en av de mest använda färgämnen i textilindustrin.

PÅ MIN TERRASS VÄXER JAPANESE INDIGO, *Persicaria tinctoria*, sedan flera år. Det är en frostkänslig ettårig växt som trivs i bördig jord, varmt och fuktigt klimat, den kan växa nästan var som helst.

Förkultivera 6-7 veckor innan plantorna placeras ut efter frostrisk. Nackdelen med japansk indigo är att den kräver mycket vatten. I Japan fermenteras bladen först i en kompostliknande atmosfär för att få fram indigo, en mycket tidskrävande process. Detta material används sedan för att producera sagolikt mörka blå färger.

Det går att färga endast med vatten och lite vinäger. Denna process ger turkosblå färgtoner. Tyvärr inte den hållbaraste metoden i förhållande till hur mycket växtmaterial och vatten som går åt jämfört med den lilla mängd färgpigment som går att utvinna.

Men det är en upplevelse som ger inspiration och lust att söka vidare.

FÄRGNING. Plocka växtmaterial! Ta bort löven från stjälken, riv och hacka till en massa. Lägg detta i ett kärl med kallt vatten och lite vinäger, rör om och låt stå en stund. Vinäger hjälper till att få pigmentet att lösa upp sig. Pressa och knåda massan med händerna, använd handskar om du inte vill få blåa händer. Sila bort massan och spara vätskan som nu ska vara grön som klorofyll. Ta den knådade lövmassan och lägg den i ett annat kärl och upprepa proceduren med nytt kallt vatten och en liten skvätt vinäger. Vätskan ska vara mörkt grön. Lägg i fibern och låt det ligga länge i färgbadet. Fibern börjar först anta gröna toner, som sakta förändras till ljus blå och turkosa toner. I luften fortsätter färgen att förändras. Torka och skölj. Upprepa och undersök för att få unika färger (referens: Dorothea Fischer). Sila, experimentera med olika tunna textilier och olika typer av silar, det går att få fina mönster i den här processen, mellan sil, textil och lövmassa. Jag sparar min bladmassa, sorterar och torkar, och använder den i nya möjligheter. ▲

Tips: Värme från ett strykjärn kan ge dina färgade växtmaterial, oavsett vad du färgar med, en ny ton. Experimentera och njut!
ovan / The Beauty of a Dead Language av Jeanette Schäring.
Indigofärgat med biologisk kyp, återanvänt sidentyg, bivax, tunn ståltråd och tunn infärgad sidentråd. Foto Jeanette Schäring.

LÄSTIPS

Natural Dyes, Sources, Tradition, Technology and Science, Dominique Cardon, 2007. Artikel sid. 10.
Koekboya Natural Dyes and Textiles, Harald Böhmer, 2002.
Jenny Dean's Wild Colour, 1994
Color: A Natural History of the Palette, Victoria Finlay, 2003
The History of Woad and the Medieval Woad Vat, John Edmonds. ISBN: 0953413306